

МІНІСТЕРСТВО ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я УКРАЇНИ

ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ МЕДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Кафедра загальної, дитячої та військової хірургії з курсом урології та офтальмології

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор з науково-педагогічної роботи

01 вересня 2025 року

Едуард БУРЯЧКІВСЬКИЙ

РОБОЧА ПРОГРАМА З НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

«Перша долікарська допомога з ознайомчою медичною практикою»

Рівень вищої освіти: другий (магістерський)

Галузь знань: 22 «Охорона здоров'я»

Спеціальність: 226 «Фармація, промислова фармація»

Спеціалізація: 226.01 «Фармація»

Освітньо-професійна програма: Фармація, промислова фармація

Робоча програма складена на основі освітньо-професійної програми «Фармація, промислова фармація» підготовки фахівців другого (магістерського) рівня вищої освіти зі спеціальності 226 «Фармація, промислова фармація» спеціалізації 226.01 «Фармація» галузі знань 22 «Охорона здоров'я», ухваленою Вченою Радою ОНМедУ (протокол № 10 від 27 червня 2024 року) та освітньо-професійної програми «Фармація, промислова фармація» підготовки фахівців другого (магістерського) рівня вищої освіти зі спеціальності І8 «Фармація (за спеціалізаціями) спеціалізації І8.01 «Фармація» галузі знань І «Охорона здоров'я та соціальне забезпечення», ухваленою Вченою Радою ОНМедУ (протокол № 8 від 24 квітня 2025 року).

Розробники: д.мед.н., проф. Каштальян М.А.; д.мед.н., проф. Вансович В.Є.; к.м.н. доц. Давидов Д.М.; к.м.н., доц. Ціповяз С.В.; к.м.н., доц. Квасневський Є.А.; к.м.н., доц. Квасневський О.А.; к.м.н., доц. Ільїна-Стогнієнко В.Ю.; д.ф., ас. Ромак О.І.; ас. Білаш О.В.; ас. Вітюк М.С.

Програму затверджена на засіданні кафедри загальної, дитячої та військової хірургії з курсом урології та офтальмології
Протокол № 1 від 26.08.2025р.

Завідувач кафедри Михайло КАШТАЛЬЯН

Погоджено із гарантом ОПП Ліана УНГУРЯН

Програму ухвалено на засіданні предметної циклової комісії з хірургічних дисциплін ОНМедУ
Протокол № 1 від 28.08.2025р.

Голова предметної циклової методичної комісії з хірургічних дисциплін Василь МИЩЕНКО

Переглянуто та затверджено на засіданні кафедри _____
Протокол № ___ від “___” _____ 20__ р.

Завідувач кафедри _____
(підпис) (Ім'я ПРІЗВИЩЕ)

Переглянуто та затверджено на засіданні кафедри _____
Протокол № ___ від “___” _____ 20__ р.

1. Опис навчальної дисципліни:

Найменування показників	Галузь знань, спеціальність, спеціалізація, рівень вищої освіти	Характеристика навчальної дисципліни
Загальна кількість:	Галузь знань 22 «Охорона здоров'я»	Заочна форма навчання Обов'язкова дисципліна
Кредитів: 3		Рік підготовки: 3
Годин: 90	Спеціальність 226 «Фармація, промислова фармація»	Семестри V
Змістових модулів: 4	Рівень вищої освіти другий (магістерський)	Лекції 4 год. Семінарські (0 год.) Практичні 10 год. Лабораторні (0 год.) Самостійна робота 76 год у т.ч. індивідуальні завдання Форма підсумкового контролю – залік

2. Мета та завдання навчальної дисципліни, компетентності, програмні результати навчання.

Мета: Опанування здобувачем вищої освіти базових теоретичних положень першої долікарської допомоги, оволодіння практичними навичками надання невідкладної допомоги потерпілим на місці події та при транспортуванні до лікувального закладу.

Завдання:

1. Формування вмінь та навичок: з проведення серцево-легеневої реанімації, зупинки кровотечі, використання табельних та імпровізованих шин для транспортної іммобілізації постраждалих з метою збереження їм життя.
2. Опанування навичок: серцево-легеневої реанімації, тимчасової зупинки кровотечі, накладання пов'язок, табельних та імпровізованих шин.
3. Опанування вмінням: визначати тактику невідкладної долікарської допомоги при пораненнях, ушкодженнях, гострій терапевтичній патологій, гострих хірургічних захворюваннях, невідкладних станах у вагітних та дітей;

Процес вивчення дисципліни спрямований на формування елементів наступних компетентностей:

Інтегральна компетентність магістра (рівень 7) за вимогами НРК

Здатність розв'язувати задачі дослідницького та/або інноваційного характеру у сфері фармації.

Загальні компетентності за вимогами НРК:

ЗК01. Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу, вчитися і бути сучасно навченим.

ЗК02. Знання та розуміння предметної області та розуміння професійної діяльності.

ЗК06. Здатність працювати в команді.

ЗК09. Здатність використовувати інформаційні та комунікаційні технології.

ЗК10. Здатність ухвалювати рішення та діяти, дотримуючись принципу неприпустимості корупції та будь-яких інших проявів недоброчесності.

Спеціальні (фахові, предметні) компетентності:

ФК01. Здатність інтегрувати знання та розв'язувати складні задачі фармації у широких або мультидисциплінарних контекстах.

ФК02. Здатність збирати, інтерпретувати та застосувати дані, необхідні для професійної

діяльності, здійснення досліджень та реалізації інноваційних проєктів у сфері фармації.

ФК04. Здатність зрозуміло і недвозначно доносити власні знання, висновки та аргументацію у сфері фармації до фахівців і нефахівців, зокрема до осіб, які навчаються.

ФК07. Здатність проводити санітарно-просвітницьку роботу серед населення з метою профілактики поширених захворювань, попередження небезпечних інфекційних, вірусних та паразитарних захворювань, а також з метою сприяння своєчасному виявленню та підтриманню прихильності до лікування цих захворювань згідно з їхніми медико-біологічними характеристиками та мікробіологічними особливостями.

ФК08. Здатність здійснювати консультування щодо рецептурних та безрецептурних лікарських засобів й інших товарів аптечного асортименту; фармацевтичну опіку під час вибору та реалізації лікарських засобів природного та синтетичного походження шляхом оцінки співвідношення ризик/користь, сумісності, із врахуванням біофармацевтичних, фармакокінетичних, фармакодинамічних та фізико-хімічних і хімічних особливостей, показань/протипоказань до застосування керуючись даними про стан здоров'я конкретного хворого.

ФК09. Здатність здійснювати домедичну допомогу хворим та постраждалим у екстремальних ситуаціях та при невідкладних станах.

Програмні результати навчання (ПРН):

ПРН01. Мати та застосовувати спеціалізовані концептуальні знання у сфері фармації та суміжних галузях з урахуванням сучасних наукових здобутків.

ПРН03. Мати спеціалізовані знання та уміння/навички для розв'язання професійних проблем і задач, у тому числі з метою подальшого розвитку знань та процедур у сфері фармації.

ПРН10. Проводити санітарно-просвітницьку роботу серед населення з метою профілактики та при виникненні спалахів небезпечних інфекційних, вірусних та паразитарних захворювань.

ПРН11. Визначати переваги та недоліки лікарських засобів природного та синтетичного походження різних фармакологічних груп з урахуванням їхніх хімічних, фізико-хімічних, біофармацевтичних, фармакокінетичних, фармакодинамічних особливостей та виду лікарської форми. Рекомендувати споживачам лікарські засоби та інші товари аптечного асортименту з наданням консультативної допомоги та фармацевтичної опіки.

ПРН12. Надавати домедичну допомогу хворим при невідкладних станах та постраждалим у екстремальних ситуаціях.

У результаті вивчення навчальної дисципліни здобувач вищої освіти повинен:

Знати:

1. Алгоритми тимчасової зупинки кровотеч.
2. Алгоритм серцево-легеневої реанімації.
3. Алгоритм долікарської допомоги при асфіксії.
4. Алгоритм виконання крікотіреопункції.
5. Алгоритм долікарської допомоги при отруєннях та передозуванні ліків.
6. Алгоритм надання першої допомоги при термічних опіках.
7. Алгоритм надання першої допомоги при хімічних опіках.
8. Алгоритм надання першої допомоги при відмороженнях.
9. Алгоритм дій при укусах тварин.
10. Алгоритми долікарської допомоги при переломах.
11. Алгоритм дій при вивихах.
12. Алгоритм першої долікарської допомоги при вогнепальних та ножових пораненнях.
13. Невідкладні дії при алергічних реакціях.
14. Алгоритм дій при інфекційних захворюваннях, організацію карантину.
15. Долікарська допомога при стенокардії, інфаркті міокарда.
16. Алгоритм першої допомоги при бронхіальній астмі.
17. Тактику дій при болі у животі.
18. Алгоритм першої допомоги при гіпертермії.

19. Алгоритми першої долікарської допомоги при невідкладних станах у дітей.
20. Етапи фізіологічних пологів, обробку пуповини.
21. Дії при укусах комах.
22. Алгоритм першої допомоги при синдромі позиційного здавлення.

Вміти:

1. Накладати імпровізовані та стандартні шини для іммобілізації.
2. Проводити евакуацію потерпілого з автомобіля.
3. Транспортувати потерпілих з різними видами уражень.
4. Накладати бинтові пов'язки.
5. Промивати шлунок.
6. Промивати очі.
7. Проводити обробку ран.

3. Зміст навчальної дисципліни

Перша долікарська допомога з ознайомчою медичною практикою

Змістовий модуль 1. Основні принципи першої долікарської допомоги.

Тема 1. Значення першої долікарської допомоги.

Загальні принципи та логіка надання першої долікарської допомоги у мирний, військовий час та при масових ураженнях. Принципи медичного сортування. Діагностичні та лікувальні алгоритми. Типові помилки.

Тема 2. Загальні принципи та послідовність надання першої долікарської допомоги.

Маніпуляції та медикаментозні засоби – їх роль в першій долікарській допомозі. Основи реаніматології. Серцева-легенева реанімація. Термінальні стани. Реанімаційні заходи.

Тема 3. Десмургія.

Характеристика перев'язувальних матеріалів. Пов'язки бинтові, клейові, хусткові, гіпсові. Види пов'язок: захисні, тиснучі, лікувальні, корегуючі. Правила і техніка накладання пов'язок на голову та грудну клітку, живіт. Пов'язки на кінцівки: циркулярна, спіральна, черепащача, на палець і пальці кисті, колосовидна, восьміподібна на кисть, Дезо.

Тема 4. Асептика та антисептика.

Збереження принципів асептики та антисептики при наданні першої лікарської допомоги. Шляхи розповсюдження інфекції. Профілактика розповсюдження екзогенної та ендогенної інфекції. Дезінфекція. Стерилізація. Механічна, фізична, хімічна, біологічна та змішана антисептика.

Змістовий модуль 2. Рани. Кровотеча, крововтрата. Основи гемотрансфузіології.

Тема 5. Рани. Поняття. Методика оцінки ран (нейроваскулярний компонент, площа й глибина втрати тканин, ступінь забруднення, локалізація). Перша долікарська допомога при різних видах ран. Кусані рани – принципи обробки, правила реєстрації і спостереження. Профілактика газової гангрені, правцю та сказу. Краш-синдром: причини, прояви, небезпеки, тактика першої медичної допомоги.

Тема 6. Кровотечі. Визначення, класифікація кровотеч. Способи тимчасової зупинки кровотеч (Притиснення рани, підвищене положення, пальцеве притиснення проєкційних точок, шинкування, накладання джгута, стискаюча пов'язка, накладання затискача, тампонада носа): техніка, показання, протипоказання, типові помилки. Правила асептики та антисептики при зупинці кровотеч. Остаточні методи зупинки кровотеч.

Тема 7. Геморагічний шок. Поняття, причини, прояви, індекс Алговера, перша медична допомога. Особливості, небезпеки та клінічні ознаки внутрішніх кровотеч. Перша медична

допомога при внутрішніх кровотечах. Переливання крові, компонентів крові та кровозамінників.

Змістовий модуль 3. Травматизм та пошкодження.

Тема 8. Перша долікарська допомога при ушкодженнях та травмах.

Невідкладні дії на місці одержання травми. Послідовність допомоги при масових ураженнях. Правила евакуації потерпілих. Методи іммобілізації, транспортування. Типові помилки.

Тема 9. Перелом кісток.

Діагностика й перша медична допомога. Послідовність медичних дій при ускладнених переломах. Діагностика вивихів, перша медична допомога, травматичні ампутації: перша медична допомога. Закриті пошкодження м'яких тканин: класифікація, діагностика, перша медична допомога.

Тема 10. Травма голови та хребта.

Травма голови: механізм травми. Методика обстеження травмованих. Оцінка важності травми голови: анамнез, механізм, життєво-важливі показники, шкала Глазго, соматичний огляд. Діагностичні ознаки різних типів травми. Тактика невідкладної допомоги: Первинний огляд, іммобілізація, транспортування, вторинний огляд. Помилки першої допомоги. Травма хребта: Механізм травми. Методика обстеження хребта. Спінальний шок, тетра- і параплегія. Тактика невідкладної допомоги: первинний огляд, іммобілізація, транспортування, вторинний огляд. Динамічне спостереження. Помилки першої допомоги.

Тема 11. Травма грудної клітки, живота і тазу.

Травми грудної клітки: механізм травми. Методика обстеження органів грудної клітки. Відкритий, закритий та клапанний пневмоторакс, масивний гемоторакс, тампонада серця, балотуючи грудна клітка, травма серця, обструкція дихальних шляхів. Принципи дошпитальної допомоги. Помилки першої допомоги. Травми органів черевної порожнини й тазу: механізм травми. Методика обстеження. Ускладнення, за грозові для життя (внутрішньочеревна кровотеча, перитоніт, евісцерація).

Тема 12. Опіки, відмороження, електротравма.

Методика обстеження обпечених (визначення глибини, площі, важкості опіку). Принципи реанімації і надання першої медичної допомоги обпеченим та ураженим електричним струмом. Інгаляційні ураження: діагностика та перша медична допомога. Хімічні, променеві та радіаційні опіки: особливості діагностики та першої медичної допомоги.

Змістовий модуль 4. Перша долікарська допомога при гострих хірургічних та терапевтичних захворюваннях. Логіка дій при невідкладних акушерських станах, перша долікарська допомога при гострих станах у дітей.

Тема 13. Отруєння. Умови, класифікація, небезпеки.

Оцінка стану пацієнта – функція дихання, серцево-судинної системи, свідомість збір необхідної інформації. Отруєння грибами. Перша медична допомога при отруєннях: техніка промивання шлунка, антидоти, сорбенти, деякі медичні препарати. Укуси отруйних тварин та комах: невідкладна допомога. Догляд за пацієнтом, що перенесли отруєння.

Тема 14. Гострі «терапевтичні» захворювання органів серцево-судинної і дихальної систем.

Інфаркт міокарда, гостра серцево-судинна недостатність, кардіогенний шок, аритмія, гіпертонічний криз. Приступ бронхіальної астми. Принципи діагностики та першої медичної допомоги. Алергія, анафілаксія, алергени. Клінічні прояви та варіанти перебігу (блискавичний, астматичний, кардіальний, неврологічний, абдомінальний, шкірний). набряк легень. набряк Квінке. Перша медична допомога.

Тема 15. Шок. Колапс. Кома.

Порушення свідомості, шок, колапс, кома: Визначення, етіологія, оцінка стану хворого

(первинний огляд, анамнез соматичне обстеження). Дошпитальна допомога при комах неясної етіології: травми голови, діабет (гіпоглікемія, гіперглікемія, кетоацидоз), серцево-судинні хвороби (кардіогенний шок, аритмії), судоми (епілепсія), інсульт, гіпо- та гіпертермія, анафілаксія (ліки, укуси комах, продукти), отруєння (прийом всередину, чадний газ).

Тема 16. Логіка дій при невідкладних акушерських станах, перша долікарська допомога при гострих станах у дітей. Типові помилки.

Анатомо-фізіологічні особливості вагітних. Вагітність. Кровотечі, Преeklampсія, eklampсія, розрив матки, відшарування плаценти, випадіння пуповини, загроза аборту, позаматкова вагітність, травма – розпізнавання, перша медична допомога. Транспортування вагітних. Пологи. Неонатальна реанімація. Фізіологія родів. Передвісник родів, Етапи та механізм пологів. Приймання нормальних самовільних пологів: матеріальне забезпечення, обробка пуповини та дитини. Анатомо-фізіологічні особливості дітей. Обструкція дихальних шляхів, астма, епіглотит, круп, бронхіт, фибрильні судоми, гіпертермія – діагностика й перша медична допомога. Особливості реанімації дітей.

Тема 17. «Гострий живіт».

Захворювання, об'єднані терміном «гострий живіт»: гострий апендицит, холецистит, панкреатит, перфораційна виразка шлунка та 12-ти палої кишки, защемлена грижа, кишкова непрохідність. Причини, прояви дошпитальна діагностика, перша медична допомога, принципи лікування на шпитальному етапі. Типові помилки першої допомоги.

Контроль самостійної роботи здобувачів вищої освіти.

Залік.

4. Структура навчальної дисципліни

Назви тем	Кількість годин					СРЗ
	Всього	У тому числі				
		Лекції	Семінари	Практичні	Лабораторні	
Змістовий модуль 1. Основні принципи першої долікарської допомоги						
Тема 1. Значення першої долікарської допомоги. Загальні принципи та логіка надання першої долікарської допомоги у мирний, військовий час та при масових ураженнях. Принципи медичного сортування. Діагностичні та лікувальні алгоритми. Типові помилки.	4	0	0	0	0	4
Тема 2. Загальні принципи та послідовність надання першої долікарської допомоги. Маніпуляції та медикаментозні засоби – їх роль в першій долікарській допомозі. Основи реаніматології. Серцева-легенева реанімація. Термінальні стани. Реанімаційні заходи.	6	1	0	1	0	4
Тема 3. Десмургія.	4	0	0	0	0	4

Характеристика перев'язувальних матеріалів. Пов'язки бинтові, клейові, хусткові, гіпсові. Види пов'язок: захисні, тиснучі, лікувальні, корегуючі. Правила і техніка накладання пов'язок на голову та грудну клітку, живіт. Пов'язки на кінцівки: циркулярна, спіральна, черепащача, на палець і пальці кисті, колосовидна, восьміподібна на кисть, Дезо.						
Тема 4. Асептика та антисептика. Збереження принципів асептики та антисептики при наданні першої лікарської допомоги. Шляхи розповсюдження інфекції. Профілактика розповсюдження екзогенної та ендогенної інфекції. Дезінфекція. Стерилізація. Механічна, фізична, хімічна, біологічна та змішана антисептика.	6	1	0	1	0	4
<i>Разом за змістовим модулем 1</i>	20	2	0	2	0	16
<i>Змістовий модуль 2. Рани. Кровотеча, крововтрата. Основи гемотрансфузіології.</i>						
Тема 5. Рани. Поняття. Методика оцінки ран (нейроваскулярний компонент, площа й глибина втрати тканин, ступінь забруднення, локалізація). Перша долікарська допомога при різних видах ран. Кусані рани – принципи обробки, правила реєстрації і спостереження. Профілактика газової гангрени, правцю та сказу. Краш-синдром: причини, прояви, небезпеки, тактика першої медичної допомоги.	4	0	0	0	0	4

Тема 6. Кровотечі. Визначення, класифікація кровотеч. Способи тимчасової зупинки кровотеч (Притиснення рани, підвищене положення, пальцеве притиснення проєкційних точок, шинування, накладання джгута, стискаюча пов'язка, накладання затискача, тампонада носа): техніка, показання, протипоказання, типові помилки. Правила асептики та антисептики при зупинці кровотеч. Остаточні методи зупинки кровотеч.	6	1	0	1	0	4
Тема 7. Геморагічний шок. Поняття, причини, прояви, індекс Алговера, перша медична допомога. Особливості, небезпеки та клінічні ознаки внутрішніх кровотеч. Перша медична допомога при внутрішніх кровотечах. Переливання крові, компонентів крові та кровозамінників.	5	1	0	0	0	4
<i>Разом за змістовим модулем 2</i>	15	2	0	1	0	12
<i>Змістовий модуль 3. Травматизм та пошкодження.</i>						
Тема 8. Перша долікарська допомога при ушкодженнях та травмах. Невідкладні дії на місці одержання травми. Послідовність допомоги при масових ураженнях. Правила евакуації потерпілих. Методи іммобілізації, транспортування. Типові помилки.	5	0	0	1	0	4
Тема 9. Перелом кісток. Діагностика й перша медична допомога. Послідовність медичних дій при ускладнених переломах. Діагностика	4	0	0	0	0	4

вивихів, перша медична допомога, травматичні ампутації: перша медична допомога. Закриті пошкодження м'яких тканин: класифікація, діагностика, перша медична допомога.						
Тема 10. Травма голови та хребта. Травма голови: механізм травми. Методика обстеження травмованих. Оцінка важності травми голови: анамнез, механізм, життєво-важливі показники, шкала Глазго, соматичний огляд. Діагностичні ознаки різних типів травми. Тактика невідкладної допомоги: Первинний огляд, іммобілізація, транспортування, вторинний огляд. Помилки першої допомоги. Травма хребта: Механізм травми. Методика обстеження хребта. Спінальний шок, тетра- і параплегія. Тактика невідкладної допомоги: первинний огляд, іммобілізація, транспортування, вторинний огляд.	5	0	0	1	0	4
Тема 11. Травма грудної клітки, живота і тазу. Травми грудної клітки: механізм травми. Методика обстеження органів грудної клітки. Відкритий, закритий та клапанний пневмоторакс, масивний гемоторакс, тампонада серця, балотуючи грудна клітка, травма серця, обструкція дихальних шляхів. Принципи до шпитальної допомоги. Помилки першої допомоги. Травми органів черевної	5	0	0	1	0	4

порожнини й тазу: механізм травми. Методика обстеження. Ускладнення, за грозові для життя (внутрішньочеревна кровотеча, перитоніт, евісцерація).						
Тема 12. Опіки, відмороження, електротравма. Методика обстеження обпечених (визначення глибини, площі, важкості опіку). Принципи реанімації і надання першої медичної допомоги обпеченим та ураженим електричним струмом. Інгаляційні ураження: діагностика та перша медична допомога. Хімічні, променеві та радіаційні опіки: особливості діагностики та першої медичної допомоги.	4	0	0	0	0	4
<i>Разом за змістовим модулем 3</i>	23	0	0	3	0	20
<i>Змістовий модуль 4. Перша долікарська допомога при гострих хірургічних та терапевтичних захворюваннях. Логіка дій при невідкладних акушерських станах, перша долікарська допомога при гострих станах у дітей.</i>						
Тема 13. Отруєння. Умови, класифікація, небезпеки. Оцінка стану пацієнта – функція дихання, серцево- судинної системи, свідомість збір необхідної інформації. Отруєння грибами. Перша медична допомога при отруєннях: техніка промивання шлунка, антидоти, сорбенти, деякі медичні препарати. Укуси отруйних тварин та комах: невідкладна допомога. Догляд за пацієнтом, що перенесли отруєння.	4	0	0	0	0	4
Тема 14. Гострі «терапевтичні» захворювання органів	4	0	0	0	0	4

<p>серцево-судинної і дихальної систем.</p> <p>Інфаркт міокарда, гостра серцево-судинна недостатність, кардіогенний шок, аритмія, гіпертонічний криз. Приступ бронхіальної астми.</p> <p>Принципи діагностики та першої медичної допомоги. Алергія, анафілаксія, алергени.</p> <p>Клінічні прояви та варіанти перебігу (блискавичний, астматичний, кардіальний, неврологічний, абдомінальний, шкірний).</p> <p>Набряк легень. Набряк Квінке. Перша медична допомога.</p>						
<p>Тема 15. Шок. Колапс. Кома.</p> <p>Порушення свідомості, шок, колапс, кома:</p> <p>Визначення, етіологія, оцінка стану хворого (первинний огляд, анамнез соматичне обстеження).</p> <p>Дошпитальна допомога при комах неясної етіології: травми голови, діабет (гіпоглікемія, гіперглікемія, кетоацидоз), серцево-судинні хвороби (кардіогенний шок, аритмії), судоми (епілепсія), інсульт, гіпотермія та гіпертермія, анафілаксія (ліки, укуси комах, продукти), отруєння (прийом всередину, чадний газ).</p>	5	0	0	1	0	4
<p>Тема 16. Логіка дій при невідкладних акушерських станах, перша долікарська допомога при гострих станах у дітей. Типові помилки.</p> <p>Анатомо-фізіологічні особливості вагітних.</p>	4	0	0	0	0	4

Вагітність. Кровотечі, Преєклампсія, еклампсія, розрив матки, відшарування плаценти, випадіння пуповини, загроза аборту, позаматкова вагітність, травма – розпізнавання, перша медична допомога. Транспортування вагітних. Пологи. Неонатальна реанімація. Фізіологія родів. Передвісник родів, Етапи та механізм пологів. Приймання нормальних самовільних пологів: матеріальне забезпечення, обробка пуповини та дитини. Анатомо-фізіологічні особливості дітей. Обструкція дихальних шляхів, астма, епіглотит, круп, бронхіт, фибрильні судоми, гіпертермія – діагностика й перша медична допомога. Особливості реанімації дітей.						
Тема 17. «Гострий живіт». Захворювання, об'єднані терміном «гострий живіт»: гострий апендицит, холецистит, панкреатит, перфораційна виразка шлунка та 12-ти палої кишки, защемлена грижа, кишкова непрохідність. Причини, прояви дошпитальна діагностика, перша медична допомога, принципи лікування на шпитальному етапі. Типові помилки першої допомоги.	7	0	0	1	0	6
<i>Разом за змістовим модулем 4</i>	24	0	0	2	0	22
Контроль самостійної роботи здобувачів.	8	0	0	2	0	6
<i>Разом за змістовим модулем 5</i>	8	0	0	2	0	6
Всього годин:	90	4	0	10	0	76

5. Теми лекційних / семінарських / практичних / лабораторних занять

5.1. Теми лекційних занять

№	Назва теми	Кількість годин
1	Вступна лекція. Історія розвитку хірургії. Деонтологія. Догляд за хворими та деякі лікувальні процедури. Асептика та антисептика-види, сучасні методи. Основи реаніматології. Серцева-легенева реанімація. Термінальні стани. Реанімаційні заходи.	2
2	Кровотеча та переливання крові. Геморагічний шок. Зупинка кровотечі. Групи крові. Переливання крові. Можливі ускладнення. Кровозамінники.	2
	Разом	4

5.2. Теми семінарських занять

Семінарські заняття не передбачені.

5.3. Теми практичних занять

№	Назва теми	Кількість годин
1	Тема 2,4. Практичне заняття 1. Загальні принципи та послідовність надання першої долікарської допомоги. Маніпуляції та медикаментозні засоби – їх роль в першій долікарській допомозі. Основи реаніматології. Серцева-легенева реанімація. Термінальні стани. Реанімаційні заходи. Асептика та антисептика. Збереження принципів асептики та антисептики при наданні першої лікарської допомоги. Шляхи розповсюдження інфекції. Профілактика розповсюдження екзогенної та ендогенної інфекції. Дезінфекція. Стерилізація. Механічна, фізична, хімічна, біологічна та змішана антисептика.	2
2	Тема 6,8. Практичне заняття 2. Кровотечі. Визначення, класифікація кровотеч. Способи тимчасової зупинки кровотеч (Притиснення рани, підвищене положення, пальцеве притиснення проєкційних точок, шинування, накладання джгута, стискаюча пов'язка, накладання затискача, тампонада носа): техніка, показання, протипоказання, типові помилки. Правила асептики та антисептики при зупинці кровотеч. Остаточні методи зупинки кровотеч. Перша долікарська допомога при ушкодженнях та травмах. Невідкладні дії на місці одержання травми. Послідовність допомоги при масових ураженнях. Правила евакуації потерпілих. Методи іммобілізації, транспортування. Типові помилки.	2
3	Тема 10,11. Практичне заняття 3. Травма голови та хребта. Травма голови: механізм травми. Методика обстеження травмованих. Оцінка важності травми голови: анамнез, механізм, життєво-важливі показники, шкала Глазго, соматичний огляд. Діагностичні ознаки різних типів травми. Тактика невідкладної допомоги: Первинний огляд, іммобілізація, транспортування, вторинний огляд. Помилки першої допомоги. Травма хребта: Механізм травми. Методика обстеження хребта. Спинальний шок, тетра- і параплегія. Тактика невідкладної допомоги:	2

	первинний огляд, іммобілізація, транспортування, вторинний огляд. Травма грудної клітки, живота і тазу. Травми грудної клітки: механізм травми. Методика обстеження органів грудної клітки. Відкритий, закритий та клапанний пневмоторакс, масивний гемоторакс, тампонада серця, балотуючи грудна клітка, травма серця, обструкція дихальних шляхів. Принципи до шпитальної допомоги. Помилки першої допомоги. Травми органів черевної порожнини й тазу: механізм травми. Методика обстеження. Ускладнення, за грозові для життя (внутрішньочеревна кровотеча, перитоніт, евісцерація).	
4	Тема 15,17. Практичне заняття 3. Шок. Колапс. Кома. Порушення свідомості, шок, колапс, кома: Визначення, етіологія, оцінка стану хворого (первинний огляд, анамнез соматичне обстеження). Дошпитальна допомога при комах неясної етіології: травми голови, діабет (гіпоглікемія, гіперглікемія, кетоацидоз), серцево-судинні хвороби (кардіогенний шок, аритмії), судоми (епілепсія), інсульт, гіпо- та гіпертермія, анафілаксія (ліки, укуси комах, продукти), отруєння (прийом всередину, чадний газ). «Гострий живіт». Захворювання, об'єднані терміном «гострий живіт»: гострий апендицит, холецистит, панкреатит, перфораційна виразка шлунка та 12-ти палої кішки, защемлена грижа, кишкова непрохідність. Причини, прояви дошпитальна діагностика, перша медична допомога, принципи лікування на шпитальному етапі. Типові помилки першої допомоги.	2
5	Практичне заняття 4. Контроль самостійної роботи здобувачів вищої освіти.	2
Разом		10

5.4. Теми лабораторних занять

Лабораторні заняття не передбачені.

6. Самостійна робота здобувача вищої освіти

№	Назва теми / види завдань	Кіл-ть годин
1	Тема 1. Значення першої долікарської допомоги. Загальні принципи та логіка надання першої долікарської допомоги у мирний, військовий час та при масових ураженнях. Принципи медичного сортування. Діагностичні та лікувальні алгоритми. Типові помилки.	4
2	Тема 2. Загальні принципи та послідовність надання першої долікарської допомоги. Маніпуляції та медикаментозні засоби – їх роль в першій долікарській допомозі. Основи реаніматології. Серцева-легенева реанімація. Термінальні стани. Реанімаційні заходи.	4
3	Тема 3. Десмургія. Характеристика перев'язувальних матеріалів. Пов'язки бинтові, клейові, хусткові, гіпсові. Види пов'язок: захисні, тиснучі, лікувальні, корегуючі. Правила і техніка накладання пов'язок на голову та грудну клітку, живіт. Пов'язки на кінцівки: циркулярна, спіральна, черепащача, на палець і пальці кисті, колосовидна, восьміподібна на кисть, Дезо.	4
4	Тема 4. Асептика та антисептика. Збереження принципів асептики та антисептики при наданні першої лікарської допомоги. Шляхи розповсюдження інфекції. Профілактика	4

	розповсюдження екзогенної та ендогенної інфекції. Дезинфекція. Стерилізація. Механічна, фізична, хімічна, біологічна та змішана антисептика.	
5	Тема 5. Рани. Поняття. Методика оцінки ран (нейроваскулярний компонент, площа й глибина втрати тканин, ступінь забруднення, локалізація). Перша долікарська допомога при різних видах ран. Кусані рани – принципи обробки, правила реєстрації і спостереження. Профілактика газової гангрени, правцю та сказу. Краш-синдром: причини, прояви, небезпеки, тактика першої медичної допомоги.	4
6	Тема 6. Кровотечі. Визначення, класифікація кровотеч. Способи тимчасової зупинки кровотеч (Притиснення рани, підвищене положення, пальцеве притиснення проєкційних точок, шинування, накладання джгута, стискаюча пов'язка, накладання затискача, тампонада носа): техніка, показання, протипоказання, типові помилки. Правила асептики та антисептики при зупинці кровотеч. Остаточні методи зупинки кровотеч.	4
7	Тема 7. Геморагічний шок. Поняття, причини, прояви, індекс Алговера, перша медична допомога. Особливості, небезпеки та клінічні ознаки внутрішніх кровотеч. Перша медична допомога при внутрішніх кровотечах. Переливання крові, компонентів крові та кровозамінників.	4
8	Тема 8. Перша долікарська допомога при ушкодженнях та травмах. Невідкладні дії на місці одержання травми. Послідовність допомоги при масових ураженнях. Правила евакуації потерпілих. Методи іммобілізації, транспортування. Типові помилки.	4
9	Тема 9. Перелом кісток. Діагностика й перша медична допомога. Послідовність медичних дій при ускладнених переломах. Діагностика вивихів, перша медична допомога, травматичні ампутації: перша медична допомога. Закриті пошкодження м'яких тканин: класифікація, діагностика, перша медична допомога.	4
10	Тема 10. Травма голови та хребта. Травма голови: механізм травми. Методика обстеження травмованих. Оцінка важності травми голови: анамнез, механізм, життєво-важливі показники, шкала Глазго, соматичний огляд. Діагностичні ознаки різних типів травми. Тактика невідкладної допомоги: Первинний огляд, іммобілізація, транспортування, вторинний огляд. Помилки першої допомоги. Травма хребта: Механізм травми. Методика обстеження хребта. Спінальний шок, тетра- і паралегія. Тактика невідкладної допомоги: первинний огляд, іммобілізація, транспортування, вторинний огляд.	4
11	Тема 11. Травма грудної клітки, живота і тазу. Травми грудної клітки: механізм травми. Методика обстеження органів грудної клітки. Відкритий, закритий та клапанний пневмоторакс, масивний гемоторакс, тампонада серця, балотуючи грудна клітка, травма серця, обструкція дихальних шляхів. Принципи до шпитальної допомоги. Помилки першої допомоги. Травми органів черевної порожнини й тазу: механізм травми. Методика обстеження. Ускладнення, за грозові для життя (внутрішньочеревна кровотеча, перитоніт, евісцерація).	4
12	Тема 12. Опіки, відмороження, електротравма. Методика обстеження обпечених (визначення глибини, площі, важкості опіку). Принципи реанімації і надання першої медичної допомоги обпеченим та ураженим електричним струмом. Інгаляційні ураження: діагностика та перша медична допомога. Хімічні, променеві та радіаційні опіки: особливості діагностики та першої медичної допомоги.	4

13	Тема 13. Отруєння. Умови, класифікація, небезпеки. Оцінка стану пацієнта – функція дихання, серцево-судинної системи, свідомість збір необхідної інформації. Отруєння грибами. Перша медична допомога при отруєннях: техніка промивання шлунка, антидоти, сорбенти, деякі медичні препарати. Укуси отруйних тварин та комах: невідкладна допомога. Догляд за пацієнтом, що перенесли отруєння.	4
14	Тема 14. Гострі «терапевтичні» захворювання органів серцево-судинної і дихальної систем. Інфаркт міокарда, гостра серцево-судинна недостатність, кардіогенний шок, аритмія, гіпертонічний криз. Приступ бронхіальної астми. Принципи діагностики та першої медичної допомоги. Алергія, анафілаксія, алергени. Клінічні прояви та варіанти перебігу (блискавичний, астматичний, кардіальний, неврологічний, абдомінальний, шкірний). набряк легень. набряк Квінке. Перша медична допомога.	4
15	Тема 15. Шок. Колапс. Кома. Порушення свідомості, шок, колапс, кома; Визначення, етіологія, оцінка стану хворого (первинний огляд, анамнез соматичне обстеження). Дошпитальна допомога при комах неясної етіології: травми голови, діабет (гіпоглікемія, гіперглікемія, кетоацидоз), серцево-судинні хвороби (кардіогенний шок, аритмії), судоми (епілепсія), інсульт, гіпо- та гіпертермія, анафілаксія (ліки, укуси комах, продукти), отруєння (прийом всередину, чадний газ).	4
16	Тема 16. Логіка дій при невідкладних акушерських станах, перша долікарська допомога при гострих станах у дітей. Типові помилки. Анатомо-фізіологічні особливості вагітних. Вагітність. Кровотечі, Преeklampsія, eklampsія, розрив матки, відшарування плаценти, випадіння пуповини, загроза аборту, позаматкова вагітність, травма – розпізнавання, перша медична допомога. Транспортування вагітних. Пологи. Неонатальна реанімація. Фізіологія родів. Передвісник родів, Етапи та механізм пологів. Приймання нормальних самовільних пологів: матеріальне забезпечення, обробка пуповини та дитини. Анатомо-фізіологічні особливості дітей. Обструкція дихальних шляхів, астма, епіглотит, круї, бронхіт, фибрильні судоми, гіпертермія – діагностика й перша медична допомога. Особливості реанімації дітей.	4
17	Тема 17. «Гострий живіт». Захворювання, об'єднані терміном «гострий живіт»: гострий апендицит, холецистит, панкреатит, перфораційна виразка шлунка та 12-ти палої кишки, защемлена грижа, кишкова непрохідність. Причини, прояви дошпитальна діагностика, перша медична допомога, принципи лікування на шпитальному етапі. Типові помилки першої допомоги.	6
18	Контроль самостійної роботи здобувачів.	6
Разом		76

7. ФОРМИ ТА МЕТОДИ НАВЧАННЯ

Практичні заняття: бесіда, вирішення клінічних ситуаційних задач, демонстрація та відпрацювання навичок виконання маніпуляцій за переліком 5, інструктаж та відпрацювання навичок на симуляційних муляжах.

Самостійна робота: самостійна робота з підручником, самостійне вирішення клінічних завдань.

8. ФОРМИ КОНТРОЛЮ ТА КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАННЯ

Поточний контроль: усне опитування, тестування, оцінювання виконання практичних навичок, розв'язання ситуаційних клінічних завдань, оцінювання активності на занятті.

Підсумковий контроль: залік.

Структура поточного оцінювання на практичному занятті:

1. Оцінювання теоретичних знань з теми заняття:
  - методи: опитування, вирішення ситуаційної клінічної задачі;
  - максимальна оцінка – 5, мінімальна оцінка – 3, незадовільна оцінка – 2.
2. Оцінка практичних навичок та маніпуляцій з теми заняття:
  - методи: оцінювання правильності виконання практичних навичок
  - максимальна оцінка – 5, мінімальна оцінка – 3, незадовільна оцінка – 2.

Критерії оцінювання результатів навчання здобувачів вищої освіти під час поточного контролю

Оцінка	Критерії оцінювання
Відмінно «5»	Здобувач вільно володіє матеріалом, бере активну участь в обговоренні та вирішенні ситуаційної клінічної задачі, впевнено демонструє практичні навички та інтерпретації даних клінічного, лабораторних та інструментальних досліджень, висловлює свою думку з теми заняття, демонструє клінічне мислення.
Добре «4»	Здобувач добре володіє матеріалом, бере участь в обговоренні та вирішенні ситуаційної клінічної задачі, демонструє практичні навички та інтерпретації даних клінічного, лабораторних та інструментальних досліджень з деякими помилками, висловлює свою думку з теми заняття, демонструє клінічне мислення.
Задовільно «3»	Здобувач недостатньо володіє матеріалом, невпевнено бере участь в обговоренні та вирішенні ситуаційної клінічної задачі, демонструє практичні навички та інтерпретації даних клінічного, лабораторних та інструментальних досліджень з суттєвими помилками.
Незадовільно «2»	Здобувач не володіє матеріалом, не бере участь в обговоренні та вирішенні ситуаційної клінічної задачі, не демонструє практичні навички та інтерпретації даних клінічного, лабораторних та інструментальних досліджень.

Залік виставляється здобувачу, який виконав усі завдання робочої програми навчальної дисципліни, приймав активну участь у практичних заняттях, виконав та захистив індивідуальне завдання та має середню поточну оцінку не менше ніж 3,0 і не має академічної заборгованості.

Залік здійснюється: на останньому занятті до початку екзаменаційної сесії - при стрічковій системі навчання, на останньому занятті – при цикловій системі навчання. Оцінка за залік є середньоарифметичною за всіма складовими за традиційною чотирибальною шкалою і має величину, яка округлюється за методом статистики з двома десятковими знаками після коми.

9. Розподіл балів, які отримують здобувачі вищої освіти

Бали з навчальної дисципліни для здобувачів, які успішно виконали програму, конвертуються у традиційну чотирибальну шкалу за абсолютними критеріями, які наведено у таблиці:

Національна оцінка за дисципліну	Сума балів за дисципліну
----------------------------------	--------------------------

Відмінно («5»)	185 – 200
Добре («4»)	151 – 184
Задовільно («3»)	120 – 150
Незадовільно («2»)	Нижче 120

Багатобальна шкала (200-бальна шкала) характеризує фактичну успішність кожного здобувача із засвоєння навчальної дисципліни. Конвертація традиційної оцінки в 200-бальну виконується інформаційно-технічним відділом Університету програмою «Контингент» за відповідною формулою: Середній бал успішності (поточної успішності з дисципліни) x 40.

За рейтинговою шкалою ECTS оцінюються досягнення здобувачів з навчальної дисципліни, які навчаються на одному курсі однієї спеціальності, відповідно до отриманих ними балів, шляхом ранжування, а саме:

Оцінка за шкалою ECTS	Статистичний показник
A	Найкращі 10% здобувачів
B	Наступні 25% здобувачів
C	Наступні 30% здобувачів
D	Наступні 25% здобувачів
E	Наступні 10% здобувачів

Шкала ECTS встановлює належність здобувача до групи кращих чи гірших серед референтної групи однокурсників (факультет, спеціальність), тобто його рейтинг. При конвертації з багатобальної шкали, як правило, межі оцінок «A», «B», «C», «D», «E» не співпадають з межами оцінок «5», «4», «3» за традиційною шкалою. Оцінка «A» за шкалою ECTS не може дорівнювати оцінці «відмінно», а оцінка «B» - оцінці «добре» тощо. Здобувачі, які одержали оцінки «FX» та «F» («2») не вносяться до списку здобувачів, що ранжуються. Такі здобувачі після перескладання автоматично отримують бал «E». Оцінка «FX» виставляється здобувачам, які набрали мінімальну кількість балів за поточну навчальну діяльність, але яким не зарахований підсумковий контроль. Оцінка «F» виставляється студентам, які відвідали усі аудиторні заняття з навчальної дисципліни, але не набрали середнього балу (3,00) за поточну навчальну діяльність і не допущені до підсумкового контролю.

10. Методичне забезпечення

- Робоча програма навчальної дисципліни
- Силабус навчальної дисципліни
- Ситуаційні клінічні завдання
- Методичні розробки практичних занять

11. Питання для підготовки до підсумкового контролю

1. Техніка тимчасової зупинки кровотеч.
2. Техніка серцево-легеневої реанімації.
3. Перша долікарська допомога при асфіксії.
4. Техніка крікотіреопункції.
5. Накладання імпровізованих та стандартних шин для іммобілізації.
6. Евакуація потерпілого з автомобіля.
7. Методика транспортування потерпілих з різними видами уражень.
8. Накладання бинтових пов'язок.

9. Перша долікарська допомога при отруєннях та передозуванні ліків.
  10. Промивання шлунку.
  11. Промивання очей.
  12. Перша допомога при термічних опіках.
  13. Перша допомога при хімічних опіках.
  14. Перша допомога при відмороженнях.
  15. Обробка ран.
  16. Перша допомога при укусах тварин.
  17. Перша долікарська допомога при переломах.
  18. Перша допомога при вивихах.
  19. Суть першої долікарської допомоги при вогнепальних та ножових пораненнях.
  20. Невідкладні дії при алергічних реакціях.
  21. Перша допомога при інфекційних захворюваннях, організація карантину.
  22. Долікарська допомога при стенокардії, інфаркті міокарда.
  23. Перша допомога при бронхіальній астмі.
  24. Тактика дій при болі у животі.
  25. Перша допомога при гіпертермії.
  26. Перша долікарська допомога пацієнта з гострими психічними порушеннями.
  27. Перша долікарська допомога при невідкладних станах у дітей.
  28. Допомога у прийманні фізіологічних пологів, обробка пуповини.
  29. Перша допомога при укусах комах.
- Перша допомога при синдромі позиційного здавлення.

12. Рекомендована література

Основна:

1. Білоус Т. Л. Долікарська допомога : навч. посіб. – Суми : Мрія, 2020. – 148 с.
2. Волянський П. Б., Гринзовський А. М., Гур'єв С. О. та ін. Домедична допомога на місці події : практичний посібник / за ред. П. Б. Волянського, С. О. Гур'єва. – Херсон : Гельветика, 2020. – 224 с.
3. Швед М. І., Гудима А. А., Геряк С. М. та ін. Екстрена медична допомога : підручник / за ред. М. І. Шведа. – Тернопіль : ТДМУ, 2015. – 420 с.
4. Бігуняк В. В., Бодяка В. Ю., Гудима А. А. та ін. Загальна хірургія : підручник. – Київ : ВСВ «Медицина», 2021. – 640 с.
5. ABC of Prehospital Emergency Medicine / за ред. Tim Nutbeam, Matthew Boylan. – 2-е вид. – Chichester : Wiley-Blackwell, 2023. – 288 с. – ISBN 978-1119698326.
6. Olympia R. P., Lubin J. S. Prehospital Emergency Medicine Secrets. – 1-е вид. – [Місце вид.] : Elsevier Health, 2022.
7. Mistovich J. J., Karren K. J., Hafen B. Prehospital Emergency Care. – 11-е вид. – [Місце вид.] : Pearson, 2017. – 1552 с. – ISBN 978-0134704456.
8. Sabiston D. C., Townsend C. M. Sabiston Textbook of Surgery: The Biological Basis of Modern Surgical Practice. – 21-е вид. – Philadelphia : Elsevier, 2021. – 2200 с. – ISBN 978-0323640633.
10. Brunicki F. C., Andersen D. K., Billiar T. R. та ін. Schwartz's Principles of Surgery. – 12-е вид. – New York : McGraw-Hill Education, 2022. – 2016 с. – ISBN 978-1260461356.

Додаткова:

1. Бобак К., Бобак А., Киретов В. Невідкладні стани в хірургії : навч. посіб. – Київ : ВСВ «Медицина», 2017. – 560 с.
2. Виноградов О. О., Ропяєва М. О., Гужва О. І., Радченко А. В. Десмургія : навч. посіб. – Старобільськ : ЛНУ ім. Т. Шевченка, 2015. – 80 с.
3. Зозуля І. С., Вершигора А. В., Боброва В. І. та ін. Медицина невідкладних станів: швидка і невідкладна медична допомога / за ред. І. С. Зозулі. – Київ : ВСВ «Медицина», 2012. – 728 с.

4. Крилюк В. О., Гур'єв С. О., Гудима А. А., Іскра Н. І. та ін. Екстрена медична допомога травмованим на догоспітальному етапі : навч. посіб. – Київ, 2016. – 400 с.
5. Тарасюк В. С., Матвійчук М. В., Паламар М. В. та ін. Перша медична (екстрена) допомога з елементами тактичної медицини на догоспітальному етапі в умовах надзвичайних ситуацій. – Київ : Медицина, 2015. – 312 с.
6. Грицуляк Б. В., Бойко В. В., Гринчук Ф. С. та ін. Загальна хірургія з оперативною хірургією та топографічною анатомією : навч. посіб. – Тернопіль : Укрмедкнига, 2019. – 456 с.
7. Кузин М. І., Костюченко А. Л. Хірургія : підручник. – Київ : ВСВ «Медицина», 2017. – 728 с.
8. Pikoulis E., Doucet J. (eds.). Emergency Medicine, Trauma and Disaster Management: From Prehospital to Hospital Care and Beyond. – Cham : Springer, 2021. – 624 с. – ISBN 978-3-030-34116-9.
9. Perdita A. H. M. A Textbook of First Aid. – [Місце вид.] : Vikas Publishing, [рік не зазначено]. – 316 с. – ISBN 978-9382711254.
10. Cameron J. L., Cameron A. M. (eds.). Current Surgical Therapy. – 14-е вид. – Philadelphia : Elsevier, 2023. – 1696 с. – ISBN 978-0323796835.
11. Holzheimer R. G., Mannick J. A. (eds.). Surgical Treatment: Evidence-Based and Problem-Oriented. – Munich : Zuckschwerdt, 2020 (оновл. електронне вид.). – 950 с.

13. Електронні інформаційні ресурси

1. <https://moz.gov.ua/> – Міністерство охорони здоров'я України
2. www.ama-assn.org – Американська медична асоціація / American Medical Association
3. www.who.int – Всесвітня організація охорони здоров'я
4. www.dec.gov.ua/mtd/home/ - Державний експертний центр МОЗ України
5. <http://bma.org.uk> – Британська медична асоціація
6. <http://iss-sic.com/> - Міжнародна спільнота хірургів